

Олег Рарицький

УДК 821.161.2.0.,196”

ВОЛОДИМИР СВДІЗІНСЬКИЙ І ШІСТДЕСЯТНИКИ: КОНТЕКСТИ ОСЯГАННЯ ПРОБЛЕМИ

У статті розглянуто роль та значення творчості В. Свідзінського у формуванні культурницького коду українського шістдесятництва. Досліджено впливи художньої свідомості поета на становлення мистецької самоідентифікації творчих особистостей, ідеться про увиразнення індивідуального стилю, кристалізацію незалежної життєвої позиції представників покоління на тлі ідеологічних процесів доби. Проблеми вивчення наукової біографії митця, характеристика його поетичної творчості проілюстровані в літературознавчих студіях В. Коротича, І. Дзюби, В. Стуса, В. Шевчука. Для шістдесятників поетичний доробок Свідзінського виявився взірцем щодо розуміння свободи творчості, духовної суверенності особистості, самототожності.

Ключові слова: В. Свідзінський, шістдесятники, тоталітаризм, соцреалізм, свобода творчості, духовна суверенність.

Oleh Rarytskyi. Volodymyr Svidzinskyi and 'Sixtiers': Contexts of Comprehending Problem

The paper evaluates the role and significance of V. Svidzinskyi's creative work in forming the cultural code of the Ukrainian 'Sixtiers' movement.

The researcher tries to show how Svidzinskyi's artistic consciousness influenced the process of forming creative self-identification of new authors, marked their individual style and helped to strengthen the independent life position of the generation representatives against the background of the epoch's ideological processes. The issues of the artist's biography and characteristics of his poetic activity became the subject of the literary studies by V. Korotych, I. Dziuba, V. Stus, V. Shevchuk. For the writers of the 1960s Svidzinskyi's creative activity turned out to be a sample of understanding creative freedom, inner sovereignty of personality and self-identity. The author attracted young writers with his low-sounding but at the same time particularly expressive modern poetry, with free feelings and clarity of poetic thinking, with authenticity of the reflected existence. The attention was also drawn by the invariability of V. Svidzinskyi's personality, as he was absolutely unfit for adjusting himself to the swift changes of the epoch and steadily cultivated his non-conformism that became the reason of his tragic death and unjust falling into oblivion. However the writers of the 1960s were influenced by Svidzinskyi's creative work to the great extent, when they formed and established their own manner of writing. Under the conditions of total offensive against human personality some of them refer to Svidzinskyi's heritage where they find inner resources for resisting the cruel reality. It may be assumed that the first impressions from the poetry were caused by aesthetic factors, the further ones – by the power of the author's inner resistance to Stalin's epoch. The Sixtiers found Svidzinskyi's poetry phenomenal due to his metaphoric associative thinking, his emphatic and unique perception of world, deep emotional sphere of his inner self-expression and self-contemplation, his exceptional sense of implicit freedom.

Keywords: V. Svidzinskyi, Sixtiers, totalitarianism, socialist realism, freedom of creative work, inner sovereignty.

Поетові Володимир Свідзінському у творчій історії літературного шістдесятництва припадає особлива роль. Митець належав іншій літературній добі, проте за своєю естетикою та рівнем художнього потенціалу виявився близьким когорті талановитих митців, які в умовах “хрущовської відлиги”, попри власний мистецький індивідуалізм, засвідчили особливе зацікавлення творчістю письменників “розстріляного відродження”. Відслонена ідеологічна завіса давала змогу бодай частково ознайомитися з доробком знищених системою

в 1930-ті роки М. Зерова, М. Драй-Хмари, М. Куліша, Л. Курбаса, В. Чумака, Д. Фальківського. Елеонора Соловей зауважує: “Очевидно, тут варто нагадати також про характерну для українського варіанту “хрущовської відлиги” практику сповільненого, дозованого і вкрай неохочого повернення проскрибованих письменників. Так було із Зеровим, Плужником, Олесем, так було й зі Свідзінським” [17, 28]. Шістдесятники, спрагли свіжого слова, в умовах псевдохудожньої естетики соцреалізму розглядали доробок попередників як неперервний ланцюг творення вітчизняних літературних традицій, шукали й віднаходили джерела для власної творчості. Проте ці процеси протривали недовго, і вже з настанням арештів 1965 р. почалися тотальні утиски вільнодумної інтелігенції.

Популярність В. Свідзінського в інтелектуальних колах шістдесятників була надто високою. Митець приваблював своєю неголосною і водночас по-особливому промовистою модерною поезією, розкутістю та прозорістю поетичного мислення, самоцінністю й автентичністю буття. Привертала увагу й незмінність особистісної поведінки В. Свідзінського, абсолютно непристосованого до реалій переломної епохи, водночас такого, що культивував свій нонконформізм, і саме це стало причиною його трагічної загибелі та несправедливого забуття. За творчістю Свідзінського молоді автори цього кола вивіряли власний художній хист, формували й утверджували власну манеру письма. Його важкодоступні на той час, та все ж досяжні для особливо допитливих вірші стали предметом жвавих обговорень, їх переписували й завчали напам'ять, а зі згортанням “хрущовської відлиги” активно поширювали в самвидаві. Остаточно заборонити творчість В. Свідзінського і стерти його ім'я з літературної мапи, попри значні потуги, владі так і не вдалося. Те ім'я періодично зринало на шпальтах цензурованих видань, у судових справах та самвидавних матеріалах, що, відповідно, провокувало шквал репресивних заходів.

Поет приходив до шістдесятників завдяки виданій у Львові за редакцією Ю. Яновського збірці “Поезії” (1940) [12], що одразу стала своєрідною сенсацією як на ті часи та об'єктом пильної уваги молодих літераторів, саме за нею вони пізнавали й відкривали для себе поета. Про це їхнє знайомство із творчістю В. Свідзінського докладніше йдеться в монографії “Партитури тексту і духу (Художньо-документальна творчість українських шістдесятників)” [9]. Нефікційна проза шістдесятників дає змогу відстежити віхи творчого осягання доробку митця. Приміром, уже в таборах В. Чорновіл, формуючи художній смак сина, у листі від 21 січня 1981 р. радить ознайомитися зі збіркою “Поезії”: “Між іншим, у „моїй” бібліотеці колись була унікальна книжечка поезії Свідзінського, видана Яновським у приєднаному Львові в 1940 році” [26, 19]. З наведеної цитати можемо припустити, що із творчістю поета в'язень-дисидент був знайомий іще на зорі раннього шістдесятництва, цілком імовірно під час навчання в Київському університеті.

З матеріалів усної оповіді (інтерв'ю) дістаємо відомості про рецепцію доробку В. Свідзінського його сучасниками. Зокрема, у письменницькому діалозі Євгена Сверстюка з Валерієм Шевчуком романіст згадує свою давню розмову з Іваном Сенченком, котрий відгукувався про В. Свідзінського як про поета-аутсайдера, витісненого соцреалістами на маргінесі літературного процесу. Таке твердження цінне тим, що дає змогу виробити критичний погляд на постать митця в умовах тотального вихолощення художньо вартісних творів епохи соцреалізму. Дослухаймося до сказаного В. Шевчуком: “Колись я, до речі, запитував дуже симпатичного чоловіка Івана Сенченка, який щиро вболівав за літературу й привітав прихід шістдесятників: „Скажіть, от зараз ми відкриємо

для себе велике ім'я Свідзінського. А як ставилися до нього ви, сучасники, чи хтось розумів його велич?" Він подумав і відповів: „Ні. Свідзінський працював коректором, був такий непримітний, зігнутий, ніхто його не чув і не бачив і всерйоз не сприймав”. І в той же час ходили, розвернувши плечі, Корнійчук, Микитенко і т. д., котрі були переконані, що саме вони – фарватер української літератури. Але в тому-то й річ, що ніхто з них і не підозрював, що фарватер української літератури – творчість саме цього непримітного чоловіка, якого ніхто не знав” [2, 3]. Наведений уривок допомагає сформуванню психологічний портрет В. Свідзінського, зокрема, акцентує його інтровертність; водночас ілюструє далеко не тотожні погляди на його особу сучасників і літературних наступників.

Особливу духовну спорідненість із митцем шістдесятники відчули після зміни державного курсу, пов'язаної з репресіями 1965 р., коли за ґратами опинилися Іван Світличний, брати Горині, Опанас Заливаха, Іван Гель, Святослав Караванський і перед представниками покоління виникла гостра необхідність вибору: або зберегти самоцінність особистісного виміру в житті й творчості, або пристосуватися до реалій доби. В умовах тотального наступу на свободу людської особистості окремі шістдесятники звертаються до творчості Свідзінського, де віднаходять внутрішні ресурси для протистояння реаліям часу. Можемо припускати, що перші враження від поезії були викликані естетичними чинниками, пізніші – силою внутрішнього протистояння автора сталінській добі.

Перша велика добірка віршів В. Свідзінського під назвою “Ти, уст моїх слово вірне” була надрукована 1968 р. в харківському часописі “Прапор” (№ 1), тобто в час, коли демократичні процеси були остаточно загальмовані й українська культура опинилась у глибокій духовній кризі. Основу публікації склали рукописи не друкованих раніше віршів, які зберегла донька поета Мирослава Володимирівна. Тоді вперше побачили світ сьогодні вже хрестоматійні твори “На осіннім озері...” “Чи ти чуєш, нечуєш вітре...”, “Тінь на пісок набережний упала...”, “Незмінно жду прибою в час вечірній...”, “Над рікою Дінцем...”, “Як інколи сумую самотою...” – усього шістнадцять. Цим віршам передувала коротка передмова за підписом Б. Василенка, що її написав харківський поет Василь Боровий, популяризатор і дослідник творчості Свідзінського. Публікація зумовила розгром редакції журналу “Прапор” і неабиякі проблеми тим, хто був причетний до неї.

Передмову В. Борового можна кваліфікувати як перший крок у поверненні творчості Свідзінського в постсталінський період. Автор виявив сміливість: після довгих років забуття, в умовах, коли вже на повну силу запрацювала брежньєвська репресивна машина, дати позитивну оцінку творчості поета:

“Самобутній поет-лірик, митець слова, Свідзінський [наголошую таке написання прізвища поета; докладніше про це далі в тексті. – О. Р.] відразу привернув увагу читача своєю оригінальною образною системою, мовою, любов'ю до рідного краю, його людей, природи” [1, 56].

Оцінка В. Борового – абсолютно свіжий погляд на творчість Свідзінського, адже за життя (бо потім надовго взагалі ніяк) радянська критика кваліфікувала його як поета-аутсайдера, абсолютно позбавленого чуття нової доби. Дослідник намагається свої думки протиставити прижиттєвому сприйняттю Свідзінського, наголошує на його творчості як питомо національній, наповненій щирою любов'ю до рідної землі, до людей та світу. В. Боровий стисло описує творчий набуток поета: називає збірки віршів, переклади комедій Аристофана, зазначає, що в його доробку наявні також віршовані казки. Свій текст він доповнює відгуками вдячних читачів і так інформує читацький загал про оригінальність і неперекрученість поетичного слова В. Свідзінського:

“...Вашу книжку одержав і всю її прочитав, не відриваючись, в один з підмосковних весняних вечорів; у ній багато свіжості, почуттів, поезії, наповненої світлими, не скаламученими джерелами народного слова. Спасибі за гарні вірші!”

А ось другий:

“Багато років не з’являлась в українській літературі така витончена, така майстерна, така сповнена вразливості життя книга поезії. Ваша збірка стала постійною моєю супутницею. Вона діє як музика, і пам’ять щоразу повертає її рядки як звучання цієї давньої любимої нами музики” [1, 56].

Стиль написання обох відгуків дає можливість припускати, що це листи, адресовані В. Свідзінському і написані після виходу із друку збірки “Поезії”, останньої прижиттєвої (її редактором був Ю. Яновський). В. Боровий у статті не називає прізвищ адресантів, на жаль, під час дослідження імені першого автора встановити не вдалося. Уривок другого листа належить київському художникові-аніматору Сергієві Конончуку, палкому шанувальникові творчості поета.

Наступна публікація віршів В. Свідзінського з’явилася того ж самого року в другому випуску київського квартальника “Поезія-68”. Добірка налічувала чотирнадцять віршів, і їй так само, як і попередній, передувала коротка передмова, цього разу – поета-шістдесятника Віталія Коротича. Увійшли до неї твори, передруковані зі збірок “Вересень”, “Медобір”, “Поезії”, тобто з усіх трьох прижиттєвих книжок поета. Вони не повторювали віршів, надрукованих у “Прапорі”, тож давали змогу зацікавленому читачеві розширити уявлення про творчість В. Свідзінського. Ішлося про поетичні твори “Як м’яко вечір тині стеле...”, “Діл зникав у темряві вечірній...”, “Я пам’ятаю по дощі...”, “Сонце”, “Як тихо тут. Земля і сонце!..”, “Така мальована хата...”, “Сизий голубе вечора...”, “В колі світла електричного...”, “Потьмилася небесна синьота!..”, “В руці ледь-ледь колишеться удильно...”, “Холод іде, залізо несе...”, “Забувши давнє, Тясмин тихо спить...”. Серед цього переліку віднаходимо й нетиповий у доробку Свідзінського вірш “Жовтень”, написаний за настійною порадою близьких друзів, з метою відвернути увагу літературних недоброзичливців, які вже зусібч цькували його. Точно важко сказати, хто саме нарадив, імовірно той же таки Ю. Яновський (за легендою, нібито сам Яновський либонь того вірша й склав). Олена Пилинська, землячка поета, згадує, що вони із сестрою Марією (дружиною Івана Дніпровського) радили Свідзінському бути ближчим до сучасності:

“Ми, сестри, зауважували йому, що ніхто тепер (то були нелегкі для нашої країни роки) не живе виключно з літературної праці. Всі відомі нам сучасні поети підробляють на посаді, але не перестають бути поетами. Радили йому писати вірші на сучасні теми. Виявилось, що Свідзінський робив уже такі перші спроби, але нічого не виходило” [24,173].

Саме такі поетичні твори, як “Жовтень”, могли б стати для автора своєю індульгенцією, звільнити від підозр і випадів критики. Імовірно, наприкінці шістдесятих із метою полегшити друк поезії забороненого автора такою логікою й керувався В. Коротич, надавши творові роль ідеологічного важеля, що мав би посприяти виходу добірки у світ – подібно до того, як Ю. Яновський покладав такі ж надії на цього вірша, аби вможливити вихід збірки 1940 р. Насправді ж таке акцентування “Жовтня” лише викривлювало істинну сутність поезії Свідзінського: поета пропонували сприймати як лояльного до режиму. З подачі Коротича поезію “Жовтень” і згодом ще не раз використовували з тією ж метою – легалізувати Свідзінського як поета ідеологічно принаймні “нейтрального”. В антології “Червоні зорі” (1987 р., упорядники П. Біба, Ю. Ковалів) також віднаходимо цей вірш, був він надрукований і в газеті “Друг читача” від 5 листопада 1987 р. Наведені приклади можуть нині посвідчити,

що повсякчас відчувався спротив повноцінному поверненню поета вже в інші, демократичніші, здавалося б, часи.

Знайомлячи з поезією Свідзінського, Коротич прагне представити його митцем оригінальним і непересічним, що “не здобув загальної слави і визнання”, “вмів слухати землю і навіть крізь гуркіт чути, як на ній проростає трава”, “відчував свою владу над світом та спроможність перетворити цей світ”, “оберігав життя і дуже ніжно розмовляв з живими”. У цих рядках Коротича прочитується фахове потрактування постаті і творчості Свідзінського. Водночас автор збивається на ідеологічну патетику, недомовками сповіщає про смерть поета, котрий “зникнув, розчинився у воєнних димах, впав десь на шляхах евакуації, не доживши до шістдесятиліття, що припало б якраз на останній рік війни” [4, 59]. Насправді невідомо, чи знав на той час Коротич правду про страшну загибель поета, проте сьогодні таке невиразне зізнання наповнене особливим драматизмом половинчатості, тих сумнозвісних намагань щось згладити, щось виправдати. Аж надто дисонують його примирливі рядки, припасовані до реалій тоталітарної доби:

“Палко люблячи свій народ та його культуру, зацікавлено стежачи за революційним процесом та беручи в нім участь, – редакторською та видавничою працею, – Свідзінський неквапно перекладав Арістофана, задумано писав свої вірші, не поспішаючи їх публікувати” [4, 59].

Дуже промовисто із цього приводу резюмує Е. Соловей:

“...усе це тепер надто виразно промовляє про часи, коли навіть відновлюючи справедливість, до правди треба було дибати через напівправду й неправду: „грати за правилами”, враховувати й випереджати реакцію тих, хто ще міцно стояв в обороні неправди” [16, 210].

Безумовно, унікальність творчої постаті й долі В. Свідзінського зумовлювала появу наступних звернень до його особи та спадщини. І. Дзюба в “Літературній Україні” від 22 жовтня 1968 р. друкує велику статтю про поета, названу його рядком, – “Засвітився сам од себе” (з поезії “Чи ти чуєш, нечуй-вітре...”) [3]. Тут уперше після тривалого умисного замовчування поета маємо розлогу та глибоку характеристику його творчості (завважмо такий збіг: публікація вийшла в день 50-річчя від заснування Огієнкового університету і сьогодні є даниною пам’яті його визначного випускника, поета В. Свідзінського). Взаємозв’язок між заголовком і текстом цієї праці дуже суттєвий, оскільки інтригує й налаштовує читача на зацікавлення постаттю митця, його творчістю та непростю долею.

Об’єктом пильної уваги автора стає добірка віршів Свідзінського, що тількино вийшла друком у харківському журналі “Прапор”. Своїм завданням критик ставить ознайомити читача з незвичною й оригінальною поезією митця, яка різьчить контрастувала з доробком соцреалістів, озвучити проблематику й мотивну структуру творчості, означити масштабність мистецького звучання. Автор статті стверджує:

“Загалом же поезія В. Свідзінського досить розмаїта і різномірна. Аж дивно, що поет, котрий написав так мало (принаймні нам відомо мало з написаного ним), здавався таким пасивним, відстороненим від буянства життя (з тих, хто „вариться у власному соку”), – насправді такий багатий, різноякісний і багатоликий. Він і виразно суб’єктивний лірик, і епічний хист йому не чужий; журна задума і миродайний спокій споглядання так само йому притаманні, як і невідома екзистенційна тривога; чіпка помічальність і добротна реалістична описовість лучаться в нього з тим, що тепер звуть „еліптичністю” поетичного мислення, а пафос натуральності, природності – з химерною міфотворчістю” [3, 4].

Феноменальність поезії Свідзінського критик додає в метафорично-асоціативному мисленні, у виразній індивідуальності сприйняття світу, глибокій

емоційно-чуттєвій сфері внутрішнього самовияву та самоспоглядання, у винятковому чутті імпліцитної свободи. У своїх спостереженнях І. Дзюба зауважує невловиму пластику художніх деталей та образів, підпорядковану лише поетичній інтуїції автора, позбавлену раціоналістичних і дидактичних настанов та наповнену знаками й символами особистісного світосприйняття. Авторський світ міниться світлотінями, які руйнують повсякденну аморфність і сірість буття, сповнюють його небуденною радістю, незвичною красою й гармонією.

У статті “Засвітився сам од себе” І. Дзюба вперше у вітчизняному літературознавстві порушує питання про дискурс самоти, мовчання, тиші і добачає в цьому виразну особливість поезії В. Свідзінського. Самота прочитується як індивідуальна потреба відсторонитися від світу, позбутися залежності від нього, піднятися над ним і знайти спосіб та можливості внутрішньої самозосередженості, розкошування в собі й мимовільної протидії зовнішнім чинникам. Тиша в поезії Свідзінського тотожна поняттю самоти, розгортається в площині унормованого ритму життя, позбавленого зовнішніх впливів, набуває неперебутньої радості насолоджуватися простим та буденним і в цьому бачити небуденну красу. І. Дзюба стверджує:

“„Самота” В. Свідзінського – спокійна, добра і роздумлива, а його „тиша” – м’яка, ненапружена, врівноважена. Це самота вивільнення від випадкового й дріб’язкового задля сутнього; це тиша неперервного самонародження життя, тиша триваючого дива самоусвідомлення і все нового відчуження своєї глибинної причетності до великого і радісного кругообігу природи” [3, 3].

Самота й тиша у Свідзінського видозмінюються в мовчання, і в цій тріаді автор сповна розкриває свою мистецьку самототожність, хист сягати мистецького апогею, сконцентрувавшись на власній творчості, поневажати зовнішні впливи і творити свій високий художній світ.

“Його мовчання – дуже об’ємний стан духу. Є в нім і щось від тієї одвічної заздроти недовіри поетів – жерців слова! – до слова. Є і повага до святості слова, а може, й громадянська чеснота. Однак головне – це потреба охоронити свою внутрішню тишу, дати їй визріти, виступенюватися до духовного екстазу” [3, 3], – зазначає І. Дзюба.

Символи-поняття самоти, тиші, мовчання сприймаються як окремі грані індивідуалізованого світу митця, набувають екзистенційного змісту й окреслюють вектор особистісної поведінки, визначають його духовну і творчу точку опертя, цілковиту відстороненість від абсурдної дійсності. Ярослав Поліщук зауважує:

“Така стратегія була, власне кажучи, адекватним вираженням його прагнення зберегти свою ідентичність через проєкцію на творчість та консервацію у творчості, вона виражала органічне розуміння принципової невписуваності його авторського естетичного проєкту в офіційний канон та кон’юнктуру пропозицію” [8, 10].

Щоправда, доля цієї публікації і самого автора була незавидною. Уже 27 грудня 1968 р., за два місяці після виходу із друку статті “Засвітився сам од себе”, у “Літературній Україні” з’являється анонімна публікація “На передові рубежі сучасності” за підписом “Наш кор.”, де піддається обструкції як дослідження опального критика, так і постать багатостраждального поета. У статті йдеться про звітні збори київських письменників-комуністів, де й було гостро критиковано працю І. Дзюби про Свідзінського, а також осуджувалися інші “відхилення” в літературі.

Перш ніж удалися до брутальної критики письменників, що допустилися ідейних помилок, анонім перелічує успіхи, що їх досягла за звітний період

українська радянська література “під мудрим керівництвом комуністичної партії”. Безіменний автор акцентує увагу на ворожих втручаннях імперіалістичних країн, які підривають авторитет радянської держави і негативно впливають на творчість. Письменники-комуністи Н. Рибак, К. Басенко та О. Полторацький гостро критикують ідейну й політичну незрілість, хибну позицію окремих авторів, серйозні ідеологічні прорахунки в їхній творчості. На тих зборах огульної критики піддано романи О. Гончара “Собор” та П. Загребельного “День для прийдешнього”. Як ідеологічний недогляд керівних письменницьких органів розглядається й вихід друком статті І. Дзюби про В. Свідзінського “Засвітився сам од себе”.

“Ми не можемо бути байдужими, коли окремі товариші припускаються ідейних помилок і, до того ж, часом не реагують на справедливую критику. Відомо, що статті І. Дзюби видаються за кордоном нашими ворогами, а він, автор, не зробив з цього ніяких висновків”, – ідеться в статті “На передові рубежі сучасності” [6, 3].

Відтоді стаття Дзюби на тривалий час проскрибована, поширювалася лише в самвидаві і вперше вийшла друком 1975 р. в зарубіжному виданні В. Свідзінського “Медобір” [11].

Деяко пізніше Василь Стус напише про В. Свідзінського розвідку “Зникоме розцвітання”, котра вже не просто зазнала осуду, як стаття Дзюби, а була долучена каральними органами до судової справи Стуса як антирадянщина. Спершу в скороченому вигляді цей матеріал побачив світ лише 1987 р. у виданні “Український вісник” (вип. 7). Повністю стаття була надрукована 1991 р. – у журналі “Слово і Час” (№5, рубрика “Відродження майбутнього”).

У передмові до публікації статті – “Перегук душ. Василь Стус про Володимира Свідзінського” – М. Коцюбинська пунктирно окреслює впливи лірики “тихого мовчальника” В. Свідзінського на творчу спадщину В. Стуса. Визначає вона й орієнтовний час написання дослідження: 1970 – 1971 рр., перед першим арештом поета в січні 1972-го. Утім вихід найповнішого на сьогодні зібрання творів В. Стуса дає змогу ще точніше визначити дату створення статті. Таку інформацію дістаємо з листа Стуса до колеги по перу Віри Вовк: “Оце нарешті закінчив довго вимучувану статтю про В. Свідзінського і думаю через неї подискутувати” [22, 59]. Лист датовано 26 листопада 1969 р., отже, імовірно, що писалася вона впродовж кількох місяців того року, оскільки умови для творчої праці були дуже несприятливими. У тому ж листі В. Стус пише про намір опублікувати цей матеріал у “Радянському літературознавстві” – науковому журналі Інституту літератури, з аспірантури якого був брутально виключений ще 1965 р. Либонь і сам не вірив у здійснення цього плану, особливо зважаючи на нехтування ідеологічного моменту в розвідці, бо вже навіть це суперечило засадам радянського літературознавства (у лапках і без). Лише через 22 роки план таки стане реальністю, щоправда журнал уже й назву змінить.

Зацікавлення В. Стуса поезією Свідзінського не вичерпувалося “Зникомим розцвітанням”: він і пізніше, навіть в ув’язненні, постійно виявляє інтерес до творчої спадщини цього поета, принагідно висловлює критичні зауваги, пропагує ті чи ті його ідеї в листах. Усупереч обставинам в умовах табірної зони В. Стус визначить собі для духовного розкошування “тісне коло спілкування”, про що висловиться в автобіографічному нарисі “Двоє слів читачеві”: “Нині найбільше люблю Гете, Свідзінського, Рільке” [19, 42]. Ці поети і в неволі давали йому змогу творити, за Іваном Світличним, свій Парнас, виживати фізично й духовно, а відтак знаходити в цьому неабияке внутрішнє задоволення. Уже з таборів, після того як уцухли судові процеси, у листі до дружини митець особливо тривожиться станом його творчої робітні після обшуку (вірші, переклади, літературознавчі праці); просить дружину відстежити:

“...що з мого доробку пограбовано під час навали, що є, як стоїть із моїми елегіями Рільке (чи віднайшла всі переклади), чи забрали й добірку велику перекладів Мопассана (з видавництва “Дніпро”), чи вкрали мого останнього, “домонгольського” зошита з віршами (від санаторію), чи є статті про Симоненка, Тичину, Кордуна, Свідзінського...” [21, 72].

У листах В. Стус наполегливо просить дружину і друзів надсилати йому необхідну для роботи й просто читання літературу, текстові оригінали для перекладу. Серед згадуваних літературних постатей превалюють імена Р.-М. Рільке й В. Свідзінського:

“До речі, Валю, разом із Рільке переписуй мені й Свідзінського збірку, якщо натрапиш на неї в тих книжкових завалах (формат її – як чотири сірникові коробки, а загруба вона – як та сірникова коробка, що ти привезла із собою)” (лист до дружини від 28–30 липня 1974 р.) [21, 90]; “Помалу вертаюся до Рільке. Попросив у Валі Свідзінського...” (лист до Михайлини Коцюбинської від 30 липня 1974 р.) [22, 78].

Листи, де В. Стус клопочеться творами В. Свідзінського й Р.-М. Рільке, датовані переважно 1974 р. Ось уривок із листа до дружини від 11 вересня:

“Валю! Тепер мені не знадобиться Рільке, бо специфічні умови не дадуть змоги покористатися з тексту, а про продовження перекладів годі й говорити. Тоді, може, Ти візьмеш у Юрка Б[адзя] Свідзінського, перепишеш мені кілька віршів...” [21, 95].

Зі Стусових листів дізнаємося, що Ю. Бадзьо із дружиною Світланою Кириченко якраз і давали йому можливість працювати з творами В. Свідзінського. У дисидентських колах тексти цього поета поширювалися, і, ймовірно, Ю. Бадзьо був серед тих, хто займався їх популяризацією. Тож у черговому листі до дружини В. Стус пише:

“Дякую Данусиним батькам [Юрій Бадзьо і Світлана Кириченко. – О. Р.] за теплі листи, Свідзінського, аналізи. Юрко досить добре пише про сонети Рільке, добре й про вади моїх перекладів” [21, 98].

А вже 7 січня 1975 р. він звітує дружині про отримані листи й повідомляє про чергову порцію творів В. Свідзінського, надісланих С. Кириченко. У цьому посланні є й елементи літературної критики:

“Світлана прислала мені другу подачу Свідзінського – воднораз легкого і тяжкого, граціозного (шугне дрімлюга блискавицею) і цікаво незграбного (гарантом будемперебудем) – а обидва з цікавою мовою, що часом заздросці беруть (над дуреломом велелюдним). Цей другий Свідзінський, без грації „іще літо у телефоні”, але, здається, що він прагне до тієї ж грації, але тягота висить над ним і світить із рядка. А конструктивність забудови, як і окремі міти (як ось: живицею не рану тощо), знають високе авторове мудре чоло – під сивиною волосся” [21, 119].

Адресант побіжно зупиняється на розгляді вірша “Гелґочуть гуси”; у повному зібранні творів В. Свідзінського [13; 14] його немає, позаяк цей твір В. Свідзінському й не належав. Серед віршового масиву, котрий надсилався в’язням у табори, нерідко траплялися подібні “неясності” в питаннях авторства: разом із поезією Свідзінського Світлана Кириченко надіслала другові й вірші І. Світличного. І можна гадати, що Стус тут свідомо підтримує цю містифікацію, аби й надалі можна було користуватися таким прийомом, оминаючи сувору, але не надто обізнану цензуру.

Як засвідчує наведена кореспонденція, у поезії В. Свідзінського Стус шукає єдино можливий за таких обставин спосіб внутрішнього самозосередження: рятівний самозахист перед загрозою тотального вичерпання і спустошення. Абсурдна дійсність знаходить своє віддзеркалення в поетовій ще дов’язничій збірці “Веселий цвинтар”. Однак паралельно він дошукується тиші, мовчання, усамітнення, і ці мотиви з особливою силою розгортає в новий період творчості.

“Це були роки становлення, виборювання власної позиції, усвідомлення свого буття як екзистенції, утвердження своєї духовної суверенності у світі несвободи” [5, 3], – наголошує М. Коцюбинська. Поет-шістдесятник поступово набуває елегантності, натурфілософського звучання і дедалі більше стає художньо співзвучним із творчістю В. Свідзінського – попри всі відмінності поетичного темпераменту, поетики, стилю. Такі прикметні риси в поезії В. Стуса чи не першим виявить В. Чорновіл у листі до рідних від 25.07 – 2.08.1974 р.: “Добрі нові вірші його довелося мені зустріти в періодиці. Ось хоча б така прозоро-чиста й гарно-сумна елегія, може, трохи „під Свідзінського”:

Запахло сонцем, воском і зелом.
В мосянжне колихання передліта
летить бджола, журбою оповита,
мов янгол із надломленим крилом” [25, 320].

Невольничий період В. Стуса прикметний усякчасним перебуванням його у внутрішній стихії В. Свідзінського. І “в’язень сумління” листовно стверджує незмінність самостійно обраного шляху: “Головне – я в дорозі. І на своїй дорозі. А решта – то не так важливо” [21, 431]. А вже на прикладі дихотомічної пари велика/мала зона (уособлення радянської абсурдної дійсності) він заявляє про своє фізичне “перетікання” з однієї тюрми в іншу. Зазначимо, що, розмірковуючи в листах про В. Свідзінського, В. Стус будував бастион власного “я”, твердо вивіряв свою позицію – “зупинитися навпроти самого себе”, “замкнутися, щоб зберегтися”, тобто віднайти у власноруч витвореній життєвій схемі модель внутрішнього існування, вільного від навколишньої дійсності та її догм. Творчість В. Стуса набуває певної онтологічної співзвучності з лірикою В. Свідзінського; можна стверджувати, що “Зникоме розцвітання” – стаття радше про шістдесятника, ніж про представника модернізму 1920 – 1930-х років, його модель автокритики. Перефразовуючи В. Стуса, зауважимо: вірші обох літераторів – “то міра авторського самодовіряння й самоприналежності, інтимні щоденникові записи інтелігента, що свідомо самоізолювався від світу” [20, 348].

Із цих міркувань Стусове “змаління” добачається, приміром, у захопленні Г. Сковородою: “Один з найкращих друзів – Сковорода” [19, 42], – наголошено у “Двох словах читачеві”. Людина, за філософом, у світовому обширі виявляє відведену їй природну роль, чесно виконує близьку для душі “сродну” працю і в цьому віднаходить найбільше задоволення та спокій: “А я буду себѣ тихо / Коротати мильный вѣк. / Так минет мене все лихo, / Щастлив буду человек” [15, 48]. Таке принципове відмежування від світу (вважаймо, від його фальшу) у поемі “Галілей” засвідчує Євген Плужник, поет принципово неголосного звучання. У суспільному самоприменшенні, підкресленому “змалінні” простежується чітка позиція митця отак протистояти викликам доби, дбати про природне право залишатися собою:

А мені вже – нічого й нікого...
Як трава, я тихенький такий...
І до мене довірливо й строго
Посміхнуться далекі віки... [7, 110].

Стусові теж близьке таке світовідчуття, коли відкидаються зовнішні впливи, коли він залишається сам на сам із внутрішніми переконаннями. У його ранній статті про В. Симоненка – “Серед грому і тиші” – простежено,

наприклад, художню еволюцію внутрішнього самодоростання митця, але з важливою приміткою: “Для етичної гігієни поета вкрай потрібні години „тиші”: реставруєш, самовідроджуєш” [18, 145]. Тож “змаління” в розумінні шістдесятника – це не просто втеча “напоказ”, а кульмінаційний момент у процесі герметизації власного духу, що “виникає в умовах посиленого (не надмірного!) тиску на художника слова” [20, 332]. У “Феномені доби”, літературознавчому есеї про П. Тичину, прикладом такого герметиста В. Стус називає надміру скромного й затаєного поета В. Свідзінського, у характері буття котрого віднаходить прийнятні для себе форми співіснування із системою. Згодом такий спосіб життєтворчості митець кваліфікуватиме як “самособоюнаповнення”, обстоюватиме як своєрідну модель самозахисту, що в екзистенційному ланцюгу буття, згідно із трактуванням М. Гайдеґґера, спонукає “стати тим, хто ти є”.

Тиша, самота, мовчання – це складники “самособоюнаповнення” й відверті суперники тоталітарної дійсності, оскільки не допускають резонансу й поширення її постулатів. Свідомо перервавши зв’язки із зовнішнім світом, автор не піддається розпачу, адже “можна бути певним, що великий світ – без будь-якої решти – повністю повториться в тобі, не перестаючи від того залишатися герметичним „світом у собі”, невиводимим із своєї круглості і великості” [20, 358]. Тому життя матиме повноцінний самоперебіг: самотність наповнить його сенсом і способом існування:

Самотність аркою провисла
над райські кущі в пригри снів.
Шукай по них щасливі числа,
так, як раніше ти умів [19, 43].

В осмисленні цієї проблеми поети В. Стус і В. Свідзінський – однодумці, що підтверджено рядками другого з них:

Моя радість самотня й загублена,
Як цвіт ірису в комиші.
Ні від кого я в дар не беру її,
Самосівом зринає в душі [13, 230].

Задекларована обома літераторами “внутрішня еміграція” (головний момент Стусового самособоюнаповнення) стане для них вимушеним, але й органічним буттєвим виміром незворотного характеру, а цькування й арешти, тюрми й табори постануть як щаблі самодоростання, самошліфування. “Рятунок людини вже мислиться поетом тільки як самопорятунок і – виключно як самопорятунок: єдиний еліксир проти гангренозної ери сталінського культизму – самовідданий індивідуалізм” [20, 348], – мовлячи ніби про себе, наголошує В. Стус у “Зникому розцвітанні”. В. Свідзінський виявився особливо близьким йому за способом мислення в умовах інтелектуально-духовної напруги, за вмінням “самозасвітитися”, виплекати в собі й довести передусім собі власну справжність. Листи шістдесятника з неволі взірцеві в плані утвердження його незмінного духовного самостояння; також вони прямо підтверджують інтерес його покоління до творів В. Свідзінського в умовах повного ігнорування офіційним літературознавством імені цього обдарованого митця.

Значно пізніше, в умовах іншого історичного часу – горбачовської перебудови – шістдесятник Валерій Шевчук до 100-річчя від дня народження В. Свідзінського напише статтю “Образ поета” [23], надруковану 1985 р. в журналі “Вітчизна”.

Публікацію можна вважати своєрідним підсумком осмислення творчості митця в радянський час, що сьогодні сприймається як чергова віха його “відсутності й повернення” (Е. Соловей) в українську літературу. В. Шевчук скрупульозно зібрав доступні на той час розпорошені матеріали, дотичні до біографії та творчості поета, і на їх основі здійснив нову спробу досягнути феномен В. Свідзінського. Письменник акцентує на тому, що поет вирізнявся талантом серед тодішніх авторів, його оригінальною модерною поезією захоплювалися сучасники Ю. Смолич, П. Тичина, Ю. Яновський, М. Йогансен, В. Сосюра, І. Муратов, І. Вирган, П. Панч, О. Полторацький. Покликаючись на спогади Ю. Смолича, В. Шевчук зауважує: “П. Тичина перед тим, як подати свої твори до друку, прочитував їх Свідзінському” [23, 185], – це свідчить про неабиякий його авторитет у колі харківських митців. Наголошується й на тому, що для поетів-початківців (П. Дорошка, І. Виргана, І. Муратова, А. Копштейна, Валентини Ткаченко, Д. Вишневського) він був літературним наставником і вчителем. Водночас В. Шевчук справедливо обурюється належно не відновленою біографією поета, указує на відсутність монографічних досліджень про його творчість, на брак належного пошанування його імені та доробку. З усього того стає очевидним, що В. Свідзінський у 1930-х роках був одним із каталізаторів літературного процесу, був неявилим, вимушено прихованим, а проте важливим чинником тогочасного літературного процесу, а в умовах наростаючої ідеологічної агресії через світоглядні та естетичні переконання просто не міг стати співцем системи, тому й був витіснений на маргінеси літературного життя (за Стусом – сам свідомо усунувся, відсторонився).

В. Шевчук із доступних йому матеріалів намагається сформувати творчий профіль В. Свідзінського, що складається із зовнішніх, міметичних, і внутрішніх, психологічних, характеристик. Сучасникам удалося задокументувати його збірний портрет як людини й митця. У П. Панча читаємо: “Середнього зросту, худорлявий, з інтелігентними рисами обличчя, і з постійною, лагідною усмішкою. Дивував своєю скромністю і притишеним голосом. Цим він був схожий на поета П. Тичину” [23, 183]. Критик І. Айзеншток побачив В. Свідзінського як “флегматичного і дуже мовчазного чоловіка” [23, 183]. А поетова племінниця Ізяслава Красногорцева описує свого дядька так:

“Був він середнього зросту, з чорними лагідними очима, які заглядали в нашу душу дитячу, привітно усміхався, давав нам гостинці. Батько мій, Олег Юхимович, казав, що в нього прекрасна душа, щира й добра, духовний його світ багатий, ерудит. Він багато читав, знав п’ять іноземних мов, цікавився історією Греції, Сходу, і був як бджілка працюючий. Він весь час щось читав і писав. Писав без кінця. Дома казали, що він дуже мало спить, а все сидить і пише. <...> Дядько дуже любив і поважав селян, знаходив спільну мову, цікавився історією, приказками, піснями народними, фольклором, який зразу записував у свій блокнот” [23, 183].

Щоб підтвердити залюбленість В. Свідзінського в уснопоетичну стихію, показати тісний зв’язок його творчості із фольклором, В. Шевчук скористався листом доньки поета Мирослави до літературознавця В. Яременка від 3 листопада 1983 р., де йдеться саме про фольклористичні зацікавлення поета. Короткі відгуки сучасників В. Свідзінського дають змогу характеризувати його як високоінтелектуальну, шляхетну, надзвичайно скромну, морально відповідальну за свої дії та вчинки людину. Впадає в око його загострене відчуття обов’язку й честі, нездатність до пристосуванства, безкомпромісність.

На думку В. Шевчука, визначальними в поезії В. Свідзінського є натурфілософські візії. Митець сприймає природу як цілісну систему, особливому бачить її первозданну красу, у цьому шляхетно намагається переконати інших; йому вдається акумулювати і трансформувати цю красу в

собі і так досягати найвищої душевної гармонії та цілісності. З цього приводу В. Шевчук зауважує:

“Він вдвлявся у природу небуденним оком, відшукував у ній потаємне, не міг байдуже пройти повз щось красиве, воно невимірно його хвилювало, він хотів збагнути таємницю прекрасного, адже проникнення в суть природи для поета – це проникнення в суть людини, в суть світової гармонії: не був він співцем розкладу, а таки гармонії; краса, яка його чарувала, не могла не нав'язати думок про перехідність її, а водночас не дати побачити її вічності; це була вічна і віща краса всього зеленого світу, а той світ поет безпозірно й широко любив та оспівував” [23, 183].

В. Свідзінський тлумачить людину як органічну частку природного буття, його незмінний складник, він нагадує про високу місію кожного берегти довкілля, користатися його життєдайною енергією, не завдаючи шкоди, відчувати повну злітність із ним. Своєрідне підтвердження цьому знаходимо й у спогадах О. Пилинської-Чилінгарової:

“...був справжнім дитям природи. Працюючи цілими днями в редакції чи над своїми перекладами, він прагнув свіжого повітря, милих його серцю краєвидів. Якось розповідав нам, як, прокинувшись удосвіта, качався на траві, упиваючись пахощами землі, польових квітів, передранньою свіжістю повітря і всією красою раннього ранку. І відчув він такий приплив творчих сил, що ледве примусив себе піти на буденну роботу” [24, 173].

В. Шевчук припускає: нерозривна єдність із природою поєднується в поета з безмежною любов'ю до рідних – доньки і дружини, про що свідчать присвячені їм вірші. Невичерпна поетова енергія абсорбувала красу, що її він умів бачити в буденності, відповідно трансформуючи у власній творчості.

В. Свідзінський по-особливому відчував красу древнього Кам'янця, улюбленого міста, де минули роки його навчання в духовній семінарії, у заснованому І. Огієнком Українському університеті, де він навчався спершу як студент, згодом уже як аспірант в Інституті народної освіти, а пізніше працював архіваріусом. В. Шевчук намагається відслонити завісу особистого життя поета, слушно наголошуючи, що саме кам'янецький період був найсприятливішим у його життєвій і творчій долі. У Кам'янці він одружився з народною вчителькою Зінаїдою Сулковською, тут народилася їхня єдина донька Мирослава, вийшла друком його перша збірка “Ліричні поезії” (1922 р., видавництво “Держвидав України”). Поет мав своє коло творчих однодумців, улюблену справу, родину і певний час почувався щасливим. У листі до Олени Чилінгарової, надісланому з Харкова 31 травня 1935 р., неважко відчутти його особливу тугу за Кам'янцем:

“Ах, Леся, як би мені хотілося побувати в милому моєму Кам'янці – подивитися, які зміни в нім сталися. Там колись родилася моя мама, там і я жив багато років – і був деякий час щасливий. А на П.[ольських] Фольварках знаю кожен камінчик. Дуже люблю поле, що між Фольварками і хутором “Козак”. Тою доріжкою я часто в дитинстві ходив з Лянцкоруна до Кам'янця” [14, 430].

В. Шевчук, ще не маючи всіх згодом відкритих матеріалів, тих-таки листів та спогадів, інтуїтивно відчув особливе значення саме Кам'янця у творчій біографії поета.

Стаття В. Шевчука “Образ поета” надзвичайно цінна в сенсі розуміння проблем досі недостатньо з'ясованої та вивченої біографії В. Свідзінського. У ній увиразнюється творчий портрет поета в контексті тієї буремної епохи; торкається автор і непростой родинної колізії. В. Шевчук здійснює ще одну спробу наблизитися до розуміння самого митця та його оригінальної поезії, відчутти її високу енергію і глибину.

Дозволимо собі повернутися до проблемного питання, яке стосується написання прізвища поета, про що йшлося вище. Уже в шістдесятників

виникає певний різнобій у його написанні. Уперше його “відредаговано”, “підправлено” відповідно до чинного правопису в антології “Із поезії 20-х років” (Київ: Рад. письменник, 1959, серія “Бібліотека поета”); згодом, 1986 р., у тій же серії вийшло так довго очікуване окреме видання творів Свідзінського, підготоване В. Яременком, – під тим же “виправленим” прізвищем поета (хоч упорядник не був прибічником такого написання). Ці два видання і спричинили в подальшому означений різнобій. Проте нині утвердилося написання, яким послуговувався сам поет, зафіксоване у всіх прижиттєвих публікаціях та автографах, численних факсиміле і яке без жодних сумнівів зберегли публікатори його творів поза Україною, коли тут це ім’я взагалі ніде не згадувалося. Те, що й нині на “виправленому” написанні наполягають непрямі нащадки поета, окремі вчені та шанувальники творчості, слід вважати непорозумінням – таку думку поділяють мовознавці та знавці текстології.

Немає сумніву, що саме шістдесятники підготували ґрунт для наступних пошуків та досліджень у царині вивчення біографії й творчості В. Свідзінського. Цей поступ стає особливо відчутним уже із середини 1980-х років. Серед інших особливо вартісною є праця Олександра Рибалка “Знайдено в архівах: шкіц до життєпису В. Свідзінського” [10], створена на основі знайдених автором архівних документів. У статті вперше подається реконструкція біографії поета, відомості про деякі обставини його життя і творчої діяльності. Наступним важливим кроком в осягненні феномену поета стали студії професора В. Яременка, що підготував до друку збірку “Поезії” та написав до неї передмову “Лірика Володимира Свідзінського”. Професор Яременко є автором низки публікацій, де досліджуються риси індивідуального стилю поета, проблематика та провідні мотиви його творчості.

Завдячуючи шістдесятникам, зокрема М. Коцюбинській, В. Свідзінський здобувся на найавторитетнішого свого дослідника, професора Е. Соловей, для якої великий проект зі збирання та належного поцінування спадщини поета став справою життя. Її зусиллями поет повернувся до канону національної літератури, здобув належне місце у вітчизняному літературному процесі. Копіткою працею дослідниці зібрано, упорядковано і прокоментовано весь наявний корпус текстів поета, що вийшов друком у двотомному виданні “Володимир Свідзінський. Твори” [13; 14]. Е. Соловей – автор єдиної сьогодні монографії про поета – “Невпізнаний гість: Доля і спадщина Володимира Свідзінського” [16]. Вона авторка численних публікацій про різні аспекти творчості В. Свідзінського, незмінна організаторка науково-пошукових експедицій, пов’язаних із долею поета в Кам’янці-Подільському, селах Зарічанка, Моломолинці на Хмельниччині, Тиврові, Шпикові, Слідах, Бабчинцях на Вінниччині, у Харкові та Житомирі. З ініціативи Е. Соловей у Кам’янці-Подільському у сквері Огієнкового університету відкрито й освячено пам’ятник-кенотаф, символічну поетову могилу.

Справа зі збирання та дослідження творчої спадщини В. Свідзінського, яку започаткували шістдесятники, сьогодні переходить в іншу фазу. Літературознавчі дослідження доби 1920 – 1930-х років сприймаються як методологічна основа для повномасштабного вивчення творчості поета. На основі тих праць теперішні дослідники (К. Москалець, А. Тимченко, О. Старова) пропонують новий погляд на літературний доробок митця. Проект із вивчення творчої спадщини В. Свідзінського наразі незавершений і потребує нових талановитих фахівців задля різнобічного осмислення спадщини митця і визначення її ролі у вітчизняному та світовому літературному контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Боровий В.* Передмова до публікацій поезій В. Свідзінського // Прапор. – 1968. – № 1. – С. 56. – Підпис: Б. Василенко (псевд. В. Борового).
2. “Був крик душі, тепер вже свист”: [діалог Є. Сверстюка і Вал. Шевчука] // Літературна Україна. – 1994. – 14 лип. – С. 3.
3. *Дзюба І.* “Засвітився сам од себе” // Літературна Україна. – 1968. – 22 жовт. – С. 3–4.
4. *Коротич В.* Володимир Свідзінський, 1885–1941 // Поезія-68. – № 2. – С. 59–60.
5. *Коцюбинська М.* Перегук душ. Василь Стус про Володимира Свідзінського // Слово і Час. – 1991. – № 5. – С. 3–4.
6. На передові рубежі сучасності!: Із звітно-виборних зборів письменників-комуністів Києва // Літ. Україна. – 1968. – 27 груд. – С. 1,3.
7. *Плужник Є.* Вибрані поезії. – Київ: Рад. письменник, 1966. – 260 с.
8. *Поліщук Я.* Поезія в епоху “програмування” творчості // Наукові праці Кам’янець-Подільського державного університету. Філологічні науки. – Випуск 13. – Кам’янець-Подільський: ПП Заріцький, 2006. – С. 3–12.
9. *Рафичький О.* Партитури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників). – Київ: Смолоскип, 2016. – 488 с.
10. *Рибалко О.* Знайдено в архівах: шкід до життєпису В. Свідзінського // Вітчизна. – 1989. – № 1. – С. 144–147.
11. *Свідзінський В.* Медобір: Поезії / ред.-вид. О. Веретенченко; упорядкув. і прим. Б. Кравцева. – Балтімор: Сучасність, 1975. – 204 с.
12. *Свідзінський В.* Поезії / ред. Ю. Яновський. – Київ: Рад. письм. Друк. АН УРСР у Львові, 1940. – 120 с.
13. *Свідзінський В.* Твори: у 2 т. / вид. підгот. Елеонора Соловей; Укр. науковий ін-т Гарвардського ун-ту, Ін-т критики. – Київ: Критика, 2004. – Т. 1: Поетичні твори. – 582 с.
14. *Свідзінський В.* Твори: у 2 т. / вид. підгот. Елеонора Соловей; Укр. науковий ін-т Гарвардського ун-ту, Ін-т критики. – Київ: Критика, 2004. – Т. 2: Переклади. Статті. Листи. – 512 с.
15. *Скорохода Г.* Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. – Київ: Наук. думка, 1983. – 544 с.
16. *Соловей Е.* Невпізнаний гість: Доля і спадщина Володимира Свідзінського. – Київ: Наук. думка, 2006. – 224 с.
17. *Соловей Е.* Поезія як свобода: Володимир Свідзінський (1985–1941) // *Свідзінський В.* Невловна тінь життя. Вибрані поезії. – Торонто: Канадський інститут українських студій, 2017. – 205 с.
18. *Стус В.* Серед грому і тиші // Сучасність. – 1995. – № 1. – С. 138–148.
19. *Стус В.* Твори: у 6 т., 9 кн. – Львів: Просвіта, 1994–1999. – Т. 1, кн. 1: Зимові дерева, Веселий цвинтар, Круговерть. – 1994. – 431 с.
20. *Стус В.* Твори: у 6 т., 9 кн. – Львів: Просвіта, 1994–1999. – Т. 4: Повісті та оповідання. Незакінчені твори. Сценарії. Літературна критика. Заяви, публіцистичні листи та звернення. – 1994. – 544 с.
21. *Стус В.* Твори: у 6 т., 9 кн. – Львів: Просвіта, 1994–1999. – Т. 6, кн. 1: Листи до рідних. – 1997. – 495 с.
22. *Стус В.* Твори: у 6 т., 9 кн. – Львів: Просвіта, 1994–1999. – Т. 6, кн. 2: Листи до друзів та знайомих. – 1997. – 262 с.
23. *Шевчук В.* Образ поета: До 100-річчя від дня народження Володимира Свідзінського // Вітчизна. – 1985. – № 9. – С. 181–186.
24. *Чилінгарова-Пилинська О.* Що згадалося про поета // Прапор. – 1985. – № 10. – С. 172–177.
25. *Чорновіл В.* Твори: в 10 т.; упоряд. М. Коцюбинська, В. Чорновіл; передм. М. Коцюбинської. – Київ: Смолоскип, 2005. – Т. 4, кн. 1: Листи. – 990 с.
26. *Чорновіл В.* Твори: в 10 т.; упоряд. М. Коцюбинська, В. Чорновіл; передм. М. Коцюбинської. – Київ: Смолоскип, 2005. – Т. 4, кн. 2: Листи. – 1068 с.

Отримано 6 липня 2018 р.

м. Кам’янець-Подільський

